

Jana Kitzlerová

Od slova k revoluci

Poetický svět raného Majakovského
prizmatem lingvistické analýzy

Od slova k revoluci

Poetický svět raného Majakovského prizmatem lingvistické analýzy

Jana Kitzlerová

Recenzovali:

Univ.-Prof. Mag. Dr. Peter Deutschmann (Salzburg)

PhDr. Jitka Stiessová, CSc. (Praha)

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Zuzana Leštinová

Obálka Kateřina Řezáčová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© Jana Kitzlerová, 2014

ISBN 978-80-246-2622-2

ISBN 978-80-246-2639-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2015

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Petro, sine quo omnia vana essent

Úvod	9
1. Nástin Majakovského poetiky – žánr, verš, rytmus, slovo	11
1.1 Žánr Majakovského poezie	12
1.2 Verš Majakovského poezie	13
1.3 Rytmus Majakovského poezie	14
1.4 Slovo Majakovského poezie	15
2. Východiska	17
2.1 Zájmena jako prostředek lokalizace lyrického subjektu v Majakovského poezii	18
2.2 Metafora jako jeden ze základních principů výstavby Majakovského poezie	20
2.3 Hesla v Majakovského slovesném a výtvarném umění	21
3. Zájmena	23
4. Analýza vybraných veršů V. V. Majakovského	26
4.1 Majakovskij – monolog	27
4.1.1 Несколько слов обо мне самом	27
4.1.2 Кофта фата	29
4.1.3 Себе, любимому, посвящает эти строки автор	31
4.1.4 III Интернационал	32
4.1.5 Мы идем	33
4.2 Majakovskij – monolog s výskytem potenciálního adresáta	35
4.2.1 А вы могли бы!	35
4.2.2 А все – таки	37
4.2.3 Владимир Маяковский – Трагедия (Эпilog)	39
4.2.4 Облако в штанах, II	41
4.2.5 Дешевая распродажа	42
4.2.6 Той стороне	44
4.2.7 Наш марш	45
4.2.8 Поэт рабочий	46
4.3 Majakovskij – dialog	47
4.3.1 Name!	48
4.3.2 Облако в штанах, I	50
4.3.3 Владимир Маяковский – Трагедия	51
4.4 Závěr jazykové analýzy provedené se zřetelem ke skupině zájmen	52
5. Metafora	58
5.1 Metafora se zřetelem k jejich významu a obsahu	60
5.2 Metafora se zřetelem k principu jejich realizace	66
5.3 Závěr: metafora jako nástroj budování Majakovského poetického světa	70

6. Hesla	71
6.1 Hesla výzvy-vyzvání	74
6.2 Hesla-konstatování	77
6.3 Hesla-zdravice	78
6.4 Hesla Majakovského slovesné a výtvarné tvorby	79
6.5 Závěr: hesla a apely jako poukaz do budoucnosti	81
7. Shrnutí: výsledek analýzy Majakovského poezie prizmatem jejích vybraných aspektů	84
7.1 Kategorie zájmen	84
7.2 Metafora	86
7.3 Hesla	87
Bibliografie	88
Summary: From the Word to Revolution. Poetical World of Early Mayakovsky through the Prism of Linguistic Analysis	91
Резюме: От слова к революции. Поэтический мир раннего Маяковского сквозь призму лингвистического анализа	93
Příloha 1: analyzované básně V. V. Majakovského	95
I. Несколько слов обо мне самом	95
II. Кофта фата	96
III. Себе, любимому, посвящает эти строки автор	96
IV. III Интернационал	98
V. Мы идем	100
VI. А вы могли бы!	101
VII. А все – таки	101
VIII. Владимир Маяковский – Трагедия (Эпилог)	102
IX. Облако в штанах, I.	103
X. Дешевая распродажа	107
XI. Той стороне	108
XII. Наши марши	110
XIII. Поэт рабочий	110
XIV. Name!	112
XV. Облако в штанах, I.	112
XVI. Владимир Маяковский – Трагедия (Пролог)	113
Seznam plakátů	115
Příloha 2: analyzované plakáty V. V. Majakovského	116

Revoluce nevzniká z ničeho. Podhoubím, z něhož vyrůstá, a kořenem, jímž se živí, aby pak zrodila plody činů, bývá často slovo. Tato metafora, jež má snad v knize věnované básníku své opodstatnění, platí do důsledků i pro básnický svět Vladimíra Majakovského (1893–1930), možná největšího z ruských a jistě jednoho z klíčových evropských básníků 20. století. Tato metafora navíc v jeho případě přestává být pouze metaforou, protože slovo se Majakovskému stává samotnou revoluční zbraní *par excellence*. Jakým způsobem tento dvojediný potenciál slova jakožto zástupného znaku a vlastního činu Majakovskij využívá a s jakým výsledkem, je v obecné rovině tématem této knihy.

V konkrétnější rovině se tato kniha pokouší na základě lingvistické analýzy vybraných dominantních jazykových prvků výstavby Majakovského díla předložit čtenáři ucelený obraz klíčových kompozičních jazykových složek jeho tvorby do roku 1920.¹ Navzdory obecnější zvolenému názvu tak není prací literárněvědnou a neklade si za cíl systematicky zhodnotit Majakovského slovesnou (a částečně i výtvarnou) tvorbu z tohoto pohledu.

Práce se zaměřuje především na tři oblasti: na zkoumání kategorie zájmen, na užití metafory v Majakovského poezii a na kategorii hesel, která tvoří podstatnou část výstavby jeho slovesné i výtvarné produkce. Právě tyto prvky podle našeho názoru významně spoluutvářely autorovu poezii, byly jím vědomě užívány při výstavbě veršů a v případě hesel můžeme díky nim poukázat i na provázanost Majakovského slovesné a výtvarné tvorby. Po podrobném prozkoumání celého autorova díla se právě zmíněné tři oblasti jeví jako určující faktory Majakovského tvorby sledovaného období.

V jednotlivých kapitolách je vždy nejprve stručně představeno naše pojetí výše uvedených kategorií, za nímž následuje rozbor slovesného a v případě hesel i výtvarného materiálu. První kapitola nahlíží Majakovského slovesné umění především z pozice skupiny zájmen a jejich role v rámci výstavby autorových veršů. Při samotné analýze jsou však zohledňovány i další pomocné kategorie, které se nacházejí v bezprostředním zájmemném okolí a přímo se podílejí na budování zájmemného kontextu jednotlivých výpovědí. Tato strategie je užita na příkladě mnoha různorodých básní, a to především proto, že si mimo jiné klademe za cíl ukázat, že tento princip lze s úspěchem užít obecně při lingvistické analýze libovolného básnického textu s výskytem této kategorie.

¹ Majakovského tvorba je sledována od svého počátku do roku 1920 právě proto, že příchod ruské revoluce a občanské války v tomto roce představuje zásadní předěl, jenž se jasně odráží i v Majakovského tvorbě.

Druhá kapitola se věnuje místu a funkci metafor v Majakovského tvorbě. Pomocí kombinace dvou možných přístupů k hodnocení a sledování metaforických obrátů se snažíme blíže popsat a užěji specifikovat autorův poetický svět a jednotlivé jeho komponenty budované právě skrze metaforické obraty.

Materiál poslední kapitoly pak čerpá nejen z Majakovského poezie, ale částečně i z jeho výtvarné, konkrétně plakátové tvorby. Jak v slovesné, tak ve výtvarné tvorbě Majakovskij aktivně používá hesla (paroly), která navzdory různým kontextům vykazují značné shody. Knihu doplňuje plné znění všech básní i vyobrazení plakátů, které jsou v knize analyzovány.

Shrnutím dílčích poznatků o funkci a místu zájmen, metafor a hesel v Majakovského tvorbě se snažíme zodpovědět otázku, do jaké míry se tyto rozdílné kategorie podílely na zrodu a výstavbě Majakovského slovesného (i obrazného) umění a jakým způsobem utvářely autorův poetický svět v době nastupující a probíhající revoluce.

* * *

Základem této knihy se stala doktorská disertační práce s názvem „Funkce zájmen v básnickém textu (V. V. Majakovskij)“, jež byla obhájena v roce 2009 na Ústavu východoevropských studií FF UK v Praze. Pro účely knižní publikace však byla zcela přepracována a doplněna o další materiál, který byl v redukované podobě představen například na Konferenci mladých slavistů v Praze na FF UK v roce 2010 [„K deskripci ‚revolučního‘ světa pomocí metafor v básních V. V. Majakovského (1917–1918)“ – publikováno v kolektivní monografii *Etnicita slovanského areálu*, 2011]; dílčí úseky lingvistické analýzy vybraných veršů pak byly publikovány ve sborníku prací *Acta slavica et baltica* v roce 2009 („Лингвистический анализ, орудие интерпретации поэтического текста: Бог в стихах В. В. Маяковского“) a v periodiku *Opera Slavica* (2010), kde byla otištěna stat’ „Příspěvek k deskripci funkce zájmen ve verších V. V. Majakovského“. Kapitola o heslech byla v první verzi představena na Karl-Franzens-Universität ve Štýrském Hradci v roce 2012 a její pozměněná podoba byla publikována pod názvem „К месту лозунгов в поэзии и изобразительном искусстве Маяковского (1917–1918 годов)“ v *Anzeiger für Slavische Philologie* v roce 2013.

Ráda bych na tomto místě poděkovala oběma recenzentům, PhDr. Jitce Stiessové, CSc., (Praha) a Univ.-Prof. Mag. Dr. Petru Deutschmannovi (Salzburg) za důkladné pročtení textu i všechny podnětné připomínky. Můj dík patří i všem, kteří mě k práci inspirovali a po celou dobu podporovali.

1. Nástin Majakovského poetiky – žánr, verš, rytmus, slovo

За порогом стихов Маяковского – ничего: Только действие... над строками Маяковского – ничего, предмет весь в его строке, он весь в своей строке, как гвоздь весь ушел в доску: мы уже непосредственно у дела и с молотком в руках... После Маяковского ничего не остается сказать...

М. Цветаева²

Dříve, než přistoupíme k lingvistickému sledování vybraných aspektů Majakovského tvorby, pokládáme za nutné velmi stručně nastínit autorovu poetiku. Ačkoliv si naše sledování neklade za cíl formulovat literárněvědné závěry, tuto oblast nelze zcela opomenout. Stručný literárněvědný exkurz poslouží jako ukotvující rámec celé analýzy a bude nápomocen i pochopení výběru jazykových kategorií, které byly zvoleny pro následující rozbor Majakovského poezie.

Nejprve se krátce pokusíme charakterizovat žánrovou strukturu Majakovského poezie a dále se budeme zabývat Majakovského veršem, rytmem a slovem, tedy třemi klíčovými složkami jeho poezie, které ostatně za zásadní považoval i on sám.³

„Majakovskij se blíží hranici, za níž už je cosi mimouměleckého – totiž poezie, dělaná z poezie. Překročit tuto hranici znamená pro každého básníka pád. Její blízkost lze však proměnit v sílu umění! Stát jakoby v blízkosti básnictví o poezii, z poezie a pro poezii, a přitom fakticky dělat poezii ze života a pro život, to je poloha umělecky skvělá.“⁴ Tak charakterizuje Majakovského poezii Zdeněk Mathauser. Zdá se, že Majakovskij tuto hranici nikdy nepřekročil, ale naopak na ní odvážně balancoval⁵ po celou dobu svého nepřilíš dlouhého uměleckého konání. Majakovského poezie je jako celek kompaktní systém, nečleněný monolit, jak se shoduje celá řada badatelů. Přesto je nutné v jeho tvorbě vytyčit dvě etapy – období do revoluce a po revoluci. I v rámci

² Цветаева, М. И., *Проза*, Кишинев 1986, s. 51–52.

³ Сгров, Маяковский, В. В., *Как делать стихи?*, in: *Тыж, Собрание сочинений в восьми томах*, том V, Москва 1968, s. 466 (Majakovského sebrané spisy jsou dále citovány zkráceně jako Маяковский s římskou číslicí označující svazek).

⁴ Mathauser, Z., *Umění poezie: Vladimír Majakovskij a jeho doba*, Praha 1964, s. 168.

⁵ O balancování ostatně nejednou mluví i sám Majakovskij, viz Маяковский, I, s. 127: „Я душу над пропастью натянул канатом, / жонглируя словами, закачался над ней.“

těchto dvou údobí je pak možné vymezit jednotlivé a mnohdy značně odlišné polohy a masky, které užívá v různých verších i sbírkách a které byly výstižně nazvány pásmy.⁶ V rámci těchto pásem se pak střídají především různé polohy lyrického subjektu a jeho provokativní stylizace.⁷

Majakovského revoluční a porevoluční poezie nese mnoho specifík a odlišností oproti poezii napsané před nástupem revoluce: častěji rozpracovává témata a motivy, které se dosud v jeho poezii nevyskytovaly. Mnohé z těchto motivů se vůbec poprvé objevují právě v souvislosti s nastupující revolucí a pod vlivem změn, které tato společensko-politická přeměna přinesla.⁸ Přesto jsou však obě období natolik propojená a ucelená, že je nelze posuzovat zcela odděleně.⁹

1.1 Žánr Majakovského poezie

Jaký je žánr Majakovského poezie? Jak konstatuje Subbotin, celá Majakovského poezie vykazuje specifický umělecký řád, který objasňuje jeho stylové a žánrové tendence.¹⁰ Vymezit jeden určující žánr Majakovského poezie je však do značné míry nemožné. K Majakovského poezii lze bezpečně přiřadit rozsáhlý počet adjektiv: lyrická, satirická, monumentální, elegická.¹¹ Je tomu tak snad proto, že Majakovskij se zručností sobě vlastní vybírá jednotlivé žánry zcela promyšleně, přesto však bezprostředně (nikoliv však náhodně) tak, aby odpovídaly jeho momentálnímu uměleckému záměru? Nejčastěji je Majakovskij badateli považován za tvůrce poémy, což je však pohled do značné míry oklešťující: Majakovského poémy nevznikají náhodně (stejně jako další žánry) a jsou vždy obklopeny jinými útvary.¹²

⁶ Termínu pásma se užívá především proto, že Majakovskij ve svých básních přechází od jednoho tématu k druhému, ale zároveň se vždy vrací na počátek. Srov. Mathauser, Z., *Umění poezie*, s. 79: „Máme-li se v něm [v celku Majakovského předříjnové poezie] orientovat, přirovnáme jej k spektru – v tom smyslu, že jedno jeho pásmo plynele přechází v druhé a závěr se vrací – alespoň částečně – k východisku.“

⁷ Srov. tamtéž, s. 79: „... pásmo básní s provokačními významy, linií individualistického sebeuplatnění, chuligánské a skandální stylizace Básníka; ... pásmo urbanistických básní s motivem odcizeného nepřátelského města; ... k linii básní s ústřední metaforou Básník-velkoměsto; ... k básním s ústřední metaforou Básník-kosmos; ... linie jeho sociálních stylizací; ... básně s motivem vykupitelství a neopětované lásky a něhy; ... početná díla protiměšťácká; ... básně protiválečné; ... básně s ústředním motivem výzvy a provokace, ... výzvy inspirované skvělými vizemi nového, kolektivního žití.“

⁸ Srov. tamtéž, s. 168: „V pořijnové poezii Majakovského se naplno rozvinuly rysy, které byly v dosavadní jeho tvorbě jen v zárodečném stavu – tzv. laboratornost, obnažování tvůrčího procesu, zdůraznění literárních motivů, prvek literární parodie atd.“

⁹ Celá Majakovského básnická tvorba se pohybuje po ose, kterou by snad bylo možné označit jako subjektivě-objektovou: nejde tedy o komunikaci lyrického subjektu s adresátem promluvy, ale zaměření na konfrontaci mezi subjektem a objektem. Za všech okolností se u Majakovského můžeme setkat s ostrým protikladem mezi lyrickým subjektem a objektem, ať už je zasazen, specifikován, charakterizován či popisován jakkoliv. To jen podporuje závěr mnoha badatelů, že Majakovskij ve své poezii „nepočítá“ s adresátem, tedy s osobou čtenáře, který se běžně bezprostředně podílí na finální interpretaci literárního díla.

¹⁰ Субботин, А., *Маяковский сквозь призму жанра*, Москва 1986, s. 18.

¹¹ Srov. tamtéž, s. 19: „Лирик и сатирик, создатель монументальной поэзии и ‘малоформист’, гневный обличитель и жалующийся элегик, он изначально полифоничен, говорит и пишет на многих образно – выразительных ‘языках’.“

¹² Srov. tamtéž, s. 21: „Поэмы создания возникали у него [Маяковского] не вдруг, они рождались и живут в окружении многих разнохарактерных стихотворений, каждое из которых несет в себе частицу души поэта, его озарения, радости или боль, гнев, обиду.“